

Bočková Loudová, Kateřina

Řečtina v jazykových svazech: historiografické a metodologické poznámky

Neograeca Bohemica. 2022, vol. 22, iss. [1], pp. [81]-108

ISSN 1803-6414 (print); ISSN 2694-913X (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/NGB2022-1-4>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.77168>

License: [CC BY-SA 4.0 International](#)

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20230115

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Řečtina v jazykových svazech: historiografické a metodologické poznámky

Kateřina Bočková Loudová

Neograeca Bohemica | 22 | 2022 | 81-108 | <https://doi.org/10.5817/NGB2022-1-4>

Greek in Linguistic Areas: Remarks on the Research History and Methodology

From the perspective of areal linguistics, Modern Greek, along with several other languages, is specific in that its involvement in three linguistic areas is being considered: the Balkan, European and Mediterranean. However, these three research areas differ in the length of the research tradition, the degree of both the theoretical elaboration and the descriptive and interpretative work carried out, and consequently in the power of their statements. This paper aims to briefly summarize and critically assess the history of research on Greek from these three perspectives, including the mutual intersections between the three linguistic areas (sections 1 and 2). Placing these research areas side by side and comparing them allows us to better understand the methodological problems faced by areal linguistics. Some of these (the synchronic vs diachronic view, the number of features constituting a linguistic area and their different explanatory value, centre vs periphery approach) are pointed out in section 3 in the discussion of the new way of modelling and visualizing linguistic areas (maps of isoglosses and isopleths) that emerged at the turn of the 20th century. After discussing these questions, together with an examination of the place that Greek occupies in the mentioned linguistic areas, we conclude in section 4 by suggesting the method of research that we consider to be the most promising at present in areal linguistics. This is the classification of features in linguistic areas based on three dimensions: 1) the diachronic dimension, 2) the synchronic dimension (tracking the synchronic dynamics of the phenomenon under investigation), 3) the stratification dimension (not only standard but also non-standard/colloquial/territorial varieties should be investigated). We consider Seiler's (2019) model to be the best approach in this regard so far since it comes

up with a classification of Standard Average European (SAE) features in a particular language into certain types based on the three dimensions mentioned above. Our ambition is to show the necessity of such a more fine-grained analysis also for Greek in Standard Average European.

Keywords

Sprachbund, linguistic areas, Balkans, Mediterranean, SAE, language convergence, language contact, areal linguistics, Greek language

The paper was written with the support of the project Modern Greek as a Standard Average European language (MUNI/R/1179/2020), funded by the Grant Agency of Masaryk University (GAMU) within the grant scheme Support for Integration of Researchers after a Career Break (Career restart).

1 Úvod

Z hlediska areálové lingvistiky je moderní řečtina ještě s několika dalšími jazyky specifická v tom, že se zkoumá či zvažuje její zapojení hned ve třech jazykových svazech: balkánském, evropském a mediteránním. Tyto tři oblasti bádání se však mezi sebou liší v délce výzkumné tradice, stupni teoretické rozpracovanosti a vykonané práce deskriptivní i interpretační, a nakonec tak i ve výpovědní síle. Cílem tohoto článku je stručně shrnout historii zkoumání řečtiny z této trojí perspektivy. Položení uvedených výzkumných oblastí vedle sebe a jejich porovnání umožňuje lépe si povšimnout metodologických problémů, se kterými se potýká areálová lingvistika jako taková. Po diskusi těchto otázek, spojené se zkoumáním místa, které řečtina ve zmíněných jazykových svazech na základě různých přístupů zaujímá, naznačujeme závěrem ten způsob výzkumu, který v areálové lingvistice považujeme za aktuálně nejpřínosnější.

2 K dějinám zkoumání

2.1 Balkán

Balkánský jazykový svaz je celkem všeobecně považován za nejlepšího reprezentanta jazykových svazů, téměř prototypický případ, na kterém lze také nejlépe demonstrovat nosnost pojmu jazykový svaz. Ostatně právě zkoumání podobností mezi balkánskými jazyky, které nepředstavují zděděné archaismy ani univerzálnějazykové vývojové tendence, stojí u kořenů areálové lingvistiky. Jako na počáteční pozorování s tímto zaměřením se odkazuje na text Jerneje Kopitara, upozorňující na typologicky shodný způsob vyjadřování v rumunštině, bulharštině a albánštině.¹ Prvního syntetizujícího zpracování se balkanismům dostává u Sandfelda,² k opravdovému boomeru pak dochází od 60. let 20. století.³ Dnes již existují monografie věnované balkanismům na jednotlivých jazykových rovinách⁴ a celá řada originálních úvodů do této problematiky.⁵ Dílčích balkanistických

1 Kopitar (1829: 86).

2 Sandfeld (1930).

3 V této době je zahájena tradice organizování velkých mezinárodních balkanologických kongresů (v Sofii roku 1966 a v Aténách 1970, dále pak každé čtyři až pět let). Srov. k tomu zejména sborník Georgiev – Gălăbov – Zaimov (1968). V Československu vyšlo od roku 1966 sedm balkanistických sborníků *Les études balkaniques tchécoslovaques*.

4 Srov. Aphendras (1968), Sawicka (1997) k fonologii, Civ'jan (1979) a Tomić (2006) k morfológii a syntaxi.

5 Schaller (1975), Solta (1980), Banfi (1985), Demiraj (1994), Reiter (1994), Steinke – Vraciu (1999), Feuillet (2012).

příspěvků vzniklo za posledních sto let takové množství, že není snadné se v této záplavě orientovat. Lingvistická balkanistika či balkanologie – pojímaná od druhé poloviny 20. století většinou výrazně šířeji než jen jako disciplína zaměřující se na sekundární shody balkánských jazyků⁶ – se těší trvalému zájmu jazykovědců a má také své vlastní časopisy s již úctyhodnou tradicí: zejména *Linguistique balkanique* od roku 1958 a *Zeitschrift für Balkanologie* od roku 1962. Ve většině – nyní hojně vydávaných – příruček areálové nebo kontaktové lingvistiky nechybí kapitola o balkánském jazykovém svazu⁷ a hesla o něm se objevují i v obecných lingvistických encyklopediích.⁸ Tento svaz byl také nedávno jmenován mezi pouhými pěti jazykovými svazy na světě, jejichž existence je (téměř) obecně přijímána.⁹

2.2 Evropa

Zjistit úplné počátky úvah o podobnostech evropských jazyků je zřejmě nemožné. Většina novějších prací se vztahuje k článku B. L. Whorfa,¹⁰ který upozornil na několik silných rozdílů mezi severoamerickým indiánským jazykem hopi na jedné straně a evropskými jazyky na straně druhé. Ty pro jejich podobnost nazval souhrnně „Standard Average European“ (SAE). Článek vyšel v roce Whorfova úmrtí a získal význam především v rámci teorie jazykové relativnosti: jeho zaměření bylo spíše „kulturologicky-jazykovědné“ a na shody evropských jazyků se téměř nedostalo. Za skutečný počátek výzkumu shod evropských jazyků by spíše bylo možno považovat – a to i pro její programatický charakter – první přednášku v Pražském lingvistickém kroužku, přednesenou roku 1926 H. Beckerem na téma „Der europäische Sprachgeist“.¹¹ Na uskutečňování tohoto programu pracoval vědomě sám autor¹² a vlastně nevědomky celá řada těch, kdo se areálovými souvislostmi evropských jazyků zabývali různým způsobem později. Vnější popularitu nicméně získal Whorfův termín „Standard Average European“, ačkoliv byl jeho obsah různými autory chápán odlišně jak co do jazyků, které mají do tohoto společenství patřit, tak co do rysů, které mají přináležitost jazyka k SAE stvrzovat.¹³ Nový impuls do areálového výzkumu Evropy přináší na počátku 90. let

6 Srov. k tomuto trendu Večerka (1976: 38).

7 Srov. např. Thomason (2001: 105–109), Joseph – Friedman (2017), Friedman (2021).

8 Srov. Joseph (1992), Friedman (2006).

9 Campbell (2017: 22). Dalšími takto „jistými“ svazy jsou pro autora svaz baltský, jihoasijský/indický, středoamerický a svaz na severozápadním pobřeží Severní Ameriky.

10 Whorf (1941).

11 Zprávu o ní viz in *Časopis pro moderní filologii* 14, 1928, 182–183; reprint in Čermák – Poeta – Čermák (2012: 68–70).

12 Vyvrcholením je pak monografie Becker (1948).

13 Srov. např. Décsy (1973: 29–43), Haarmann (1976: 123–127). Pro přehled historie a užívání termínu SAE viz Stolz (2006).

projekt EUROTYP („Typology of languages in Europe“, 1990–1994), v jehož rámci bylo detailně zkoumáno devět vybraných jevů (respektive širších oblastí jazyka) v jazycích Evropy. K těmto tématům vyšlo pak osm rozsáhlých tematických sborníků.¹⁴ Teoretickým uzavřením těchto snah, modelujícím evropský jazykový svaz a generujícím nové metodologické i empirické otázky, se staly především dva texty Haspelmathovy.¹⁵ Od té doby se objevují nejrůznější dílčí příspěvky, které se pokoušejí precizovat pozici konkrétních jazyků v tomto svazu nebo zkoumají vybrané jazykové rysy z celoevropsky areálového hlediska.¹⁶ Vedle především morfosyntakticky zaměřených prací vycházejících z dílny projektu EUROTYP nebo na něj navazujících se objevují i práce cílené k fonologii¹⁷ nebo slovtvorbě evropských jazyků.¹⁸ Jak shrnuje König, po metodologické stránce nebyl projekt jednotný, naopak dával příležitost různým přístupům: převažovaly práce hlásící se k jazykové typologii, jak ji definoval J. H. Greenberg, ale některé sborníky EUROTYPu jsou plně nebo částečně generativní.¹⁹ V „post-eurotypovské“ éře nicméně naprosto převažují práce typologické, pro něž se vzhledem k areálovým souvislostem zkoumání obvykle užívá termín areálová typologie.

Poněkud jiný směr bádání nad podobnostmi evropských jazyků představuje tzv. eurolingvistika (něm. *Eurolinguistik*, angl. *Eurolinguistics*), rozvíjená rovněž od 90. let. Na rozdíl od striktně deskriptivního a čistě lingvistického charakteru projektu EUROTYP se v těchto pracích klade silný důraz i na stránku jazykového plánování a široce kulturní aspekt jazyků i jazykovědné práce, takže se sem vejdou i témata jako standardizace jazyka, otázky minoritních jazyků a jejich ochrany apod. Nejobecněji lze tento přístup charakterizovat jako sociolingvistický.²⁰ Typický je zde větší ohled na diachronní vysvětlování jevů a silnější zájem o podobnosti ve slovní zásobě evropských jazyků. „Eurotypovský“ a „eurolingvistický“ proud bádání se ovšem do jisté míry i prolínají a nechybí ani společné publikační projekty.²¹

14 Viz Siewierska (1998), Feuillet (1998), Auwera (1998c), Hulst (1999), Riemsdijk (1999), Dahl (2000), Plank (2003), Bernini – Schwartz (2006). Srov. také již úvodní sborník projektu EUROTYP Bechert – Bernini – Buridant (1990) a naopak s odstupem bilančující pohled u Königa (2010).

15 Haspelmath (1998; 2001). Srov. také König – Haspelmath (1999), Heine – Nomachi (2010).

16 Srov. např. Heine – Kuteva (2006), dále viz množství sborníků ve dvou edičních řadách vydávaných nakladatelstvím de Gruyter: *Studia Typologica* a *Empirical Approaches to Language Typology*.

17 Viz Stolz – Levkovych (2017) s další literaturou.

18 Srov. Körtvélyessy – Bagasheva – Štekauer (2020).

19 König (2010: 426–428).

20 Srov. např. Grzega (2012).

21 Srov. Hinrichs (2010).

2.3 Mediterán

Třetím konvergenčním areálem, do něhož je řečtina řazena, je mediteránní prostor. I zde již existuje delší výzkumná tradice, byť málo viditelná. Tak jako má výzkum balkánského jazykového svazu svou iniciační postavu v Jerneji Kopitarovi a výzkum evropského jazykového svazu svého předchůdce v Benjaminu Lee Whorfovi, lze takovou prehistorickou postavu v případě jazykového areálu Středomoří spatřovat ve slovenském jazykovědci Ľudovítu Novákovi: Januška uvádí, že pojem mediteránního jazykového svazu byl vytvořen právě tímto badatelem.²² Novák sice neužívá přímo termín svaz – hovoří pouze o tom, že mediteránní jazyky „forment un groupe linguistique particulier“,²³ nicméně svůj text věnuje jedné konkrétní společné inovaci mediteránních jazyků, jíž je existence dynamického přízvuku. Novákův text jasně spadá do proudu myšlení pražské školy o konvergenci jazyků, takže může být bezpochyby uznán za počátek zkoumání areálových shod mezi mediteránními jazyky. Rozdíl je v tom, že na Kopitara a Whorfa se v pracích k Balkánu, respektive Evropě jako jazykovým areálům symbolicky a téměř „povinně“ odkazuje, zatímco dnešní mediteranisté zřejmě o Novákovi vůbec nevědí. Vyústěním zájmu jazykovědců o kontaktové situace mezi mediteránními jazyky,²⁴ jehož nejvýraznější platformou se stal časopis *Mediterranean Language Review* (vycházející od roku 1983), se na přelomu 20. a 21. století stává projekt MEDTYP („Languages in the Mediterranean area: typology and convergence“, 1997–2000) se dvěma hlavními sborníkovými výstupy.²⁵ Srovnatelné s Haspelmathovými příspěvky k evropskému jazykovému svazu jsou v tomto případě sumarizující texty Stolzovy.²⁶ Přestože se i poté objevila řada dalších dílčích příspěvků, včetně jednoho monografického,²⁷ výzkum jazyků Středomoří z této perspektivy následně spíše zeslábl. Celkově bylo prozkoumáno relativně málo rysů a sami autoři jsou nakonec toho názoru, že konstruovat mediteránní jazykový svaz dost dobře nelze.²⁸ Hlavním objektem zájmu pak zůstává neindoevropská maltština jako případ jazykové variety silně ovlivněné okolními indoevropskými jazyky²⁹ a vůbec studium menších dílčích areálů Středomoří z areálově typologického hlediska.

22 Januška (2017: 68).

23 Novák (1932: 45).

24 Srov. např. Brincat (1994).

25 Cristofaro – Putzu (2000), Ramat – Stolz (2002).

26 Stolz (2002a, 2002b, 2004).

27 Grandi (2002).

28 Srov. Sansò (2011: 341–342) s literaturou.

29 Pro přehled zvažovaných kontaktočných jevů viz Vanhove (2000).

2.4 Průniky

Mezi výzkumnými tradicemi zmíněných tří jazykových svazů existují některé přímé vazby i specifické pokusy o vzájemný průnik.

Výše představená eurolingvistika má své počátky u autorů zabývajících se původně Balkánem: zejména Reiter, navazující přitom na své starší práce, v nichž zpochybňoval vůbec pojem jazykového svazu,³⁰ formuluje jako východisko z podle něj ustrnulé balkanistiky právě program jejího začlenění do širších souvislostí a tím vlastně onu celoevropskou perspektivu.³¹ Naopak v hledáčku autorů, kteří zkoumají areálové rysy evropských jazyků, se ocitá i balkánský jazykový svaz jako subareál Evropy.³²

Hypotéza o případném mediteránním jazykovém svazu je otevřeně formulována jako obdoba teorie o evropském jazykovém svazu. Pro projekt MEDTYP je přiznaným metodologickým vzorem projekt EUROTYP a mezi oběma výzkumnými oblastmi existuje i silný překryv personální. Faktické prolnutí pak představuje ještě další projekt, probíhající pod názvem „Europe and the Mediterranean from a linguistic point of view: history and prospects“ v letech 2003–2005.³³ Zde již nicméně naprosto převažují příspěvky, které se týkají podobností evropských jazyků, mediteránní prostor jako případný jazykový svaz z obzoru autorů až na výjimky vypadává. Lze tak říci, že výzkum podobností mezi mediteránními jazyky se nakonec v celoevropské perspektivě zcela rozpouští. Dodejme, že také eurolingvistika má svou dílčí součást, respektive iniciativu mediteranistickou.³⁴

Jistý průnik existuje i mezi tradicí balkanistickou a mediteranistickou: když Stolz dělí mediteránní prostor, jako jednu ze čtyř hlavních oblastí vymezuje Balkán, byť tak činí v poněkud širším rozpětí, než s jakým se obvykle pracuje v balkanistice.³⁵ Na jiném místě pak tentýž autor zajímavě diskutuje ústup infinitivu, rys tradičně zkoumaný jako balkanismus, v širší mediteránní a blízkovýchodní perspektivě.³⁶

Vedle toho existují ještě méně viditelné vztahy mezi uvedenými výzkumnými tradicemi, při nichž se uplatňuje srovnávací perspektiva mezi dvěma různými areály. Např. Kurzová chce na konkrétních příkladech (reflexivní versus

30 Srov. Reiter (1984, 1991).

31 Reiter (1994). Srov. také Schaller (2012).

32 Srov. Feuillet (2000). Ke klasifikaci evropských jazyků do dílčích areálů jako specifické složce areálového výzkumu Evropy srov. Heine – Kuteva (2006: 18–21) s literaturou.

33 Hlavním výstupem je sborník Ramat – Roma (2007).

34 Srov. Karyolemou – Pavlou (2013).

35 Stolz (2004).

36 Idem (2002b: 268–275).

opisné pasivum, vztažná věta s částicí a osobním zájmenem versus vztažná věta s relativním zájmenem nebo částicí bez osobního zájmena, aktivní opisné perfektum s týmž pomocným slovesem pro tranzitivní i intranzitivní slovesa versus opisné perfektum s pomocnými slovesy „mít“ nebo „být“, vokativ versus absence vokativu) ukázat, že „balkanizace“ příslušných jazyků se odehrává spontánně, zdola, skrze hovorový jazyk, zatímco „evropeizace“ v rámci SAE naopak shora, působením kulturní latinsko-románské tradice.³⁷

3 Modelování jazykových svazů a pozice řečtiny v nich

O místu a roli řečtiny v balkánském, evropském a mediteránním svazu byly vysloveny nejrůznější domněnky. Speciálně k pozici řečtiny v balkánském jazykovém svazu vznikla již celá řada samostatných textů. Jednotliví autoři přitom řečtině připisují v rámci tohoto svazu porůznu menší či větší roli, a to jak v aspektu synchronním (dnešní míra zapojení řečtiny do balkánského jazykového svazu), tak v aspektu diachronním (role, kterou řečtina sehrála při konstituování tohoto svazu). Jednotný, obecně uznávaný závěr neexistuje. Rozdílné názory přitom nejsou dány pouze různou interpretací jazykového materiálu. Výraznou roli zde zjevně sehrávají i odlišné metodologické postoje, které autoři zastávají obecně vzhledem ke konceptu jazykového svazu. Alespoň na některé z nich zde chceme upozornit v diskusi o novém způsobu modelování a vizualizace jazykových svazů, který se objevil na přelomu 20. a 21. století. Nejprve jej představíme, včetně konkrétních výsledků, poté probereme pět jeho problematických bodů.

Přidatně k vytváření map s dílčími izoglosami, ukazujícími hranici dosahu jednotlivých areálových rysů, případně souhrnných map, překládajících mapy dílčích izoglos přes sebe do jednoho celku, konstruuje řada autorů tzv. mapy izoplet. Ty již zohledňují pouze počet rysů přítomných v jednotlivých jazycích z celkového počtu rysů, které byly stanoveny jako vlastnosti daného jazykového svazu. Uzavřená izopleta vytváří na mapě jedno- či vícečlennou množinu jazyků, které vykazují shodný počet rysů³⁸ bez ohledu na to, které to v konkrétním jazyce jsou. Nevylučuje tedy identitu rysů, ale jen soulad mezi jazyky v počtu shod, tedy míru přítomnosti jevů definujících příslušný jazykový svaz.

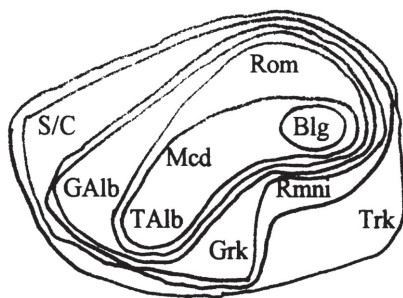
3.1 Balkán

Průkopníkem zmíněného způsobu modelování jazykového svazu je van der Auwera, který jednak vytvořil takovou mapu pro balkánský jazykový svaz (viz

37 Kurzová (2008).

38 Popřípadě dokonce jen konkrétní rozmezí počtu rysů.

obr. 1),³⁹ jednak zkonstruoval řadu dílčích map, zohledňujících především ad-
verbiální konstrukce, pro svaz evropský.⁴⁰ Mapa izoplet balkánského jazyko-
vého svazu je vytvořena na základě přítomnosti/nepřítomnosti následujících
deseti balkanismů: střední vokál /ə/; vokální inventář /i/, /e/, /a/, /o/, /u/
bez fonologického protikladu délky, otevřenosti či nazalizace; splynutí genitivu
a dativu; opisné futurum s pomocným slovesem „chtít“; postponovaný určitý
člen; slovesné formy vyjadřující evidencialitu, admirativitu nebo dubitativnost;
ztráta infinitivu; opisné stupňování; opakování objektu; tvorba číslovek 11–19
jako „x-na-10“ (kde x = 1, 2, ..., 9). Devět zkoumaných balkánských jazykových
variet pak dosahuje následujících hodnot (jakýchsi „plusových bodů“): bulhar-
ština 10, makedonština a toskácká albánština 9,5, rumunština 9, gegská albán-
ština 7,5, řečtina 6, srbochorvatština a romština 5,5 a turečtina 3. Centrum svazu
tak tvoří bulharština s plným počtem bodů a dále makedonština, toskácká albán-
ština a rumunština. Řečtina zde zaujímá pozici někde uprostřed mezi centrem
a periferií, když vykazuje 6 z 10 zohledňovaných rysů, konkrétně vokální
inventář /i/, /e/, /a/, /o/, /u/ bez dalších fonologických korelací, splynutí ge-
nitivu a dativu, opisné futurum s pomocným slovesem „chtít“, ztrátu infinitivu,
opisné stupňování a opakování objektu.

Obr. 1: Mapa izoplet pro balkánský jazykový svaz (Auwera 1998a: 262).

3.2 Evropa

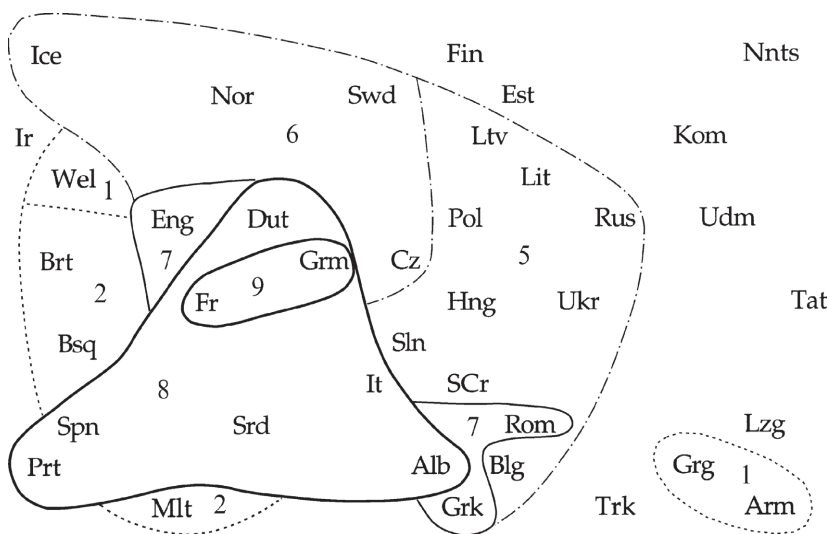
Mapu izoplet pro SAE představil Haspelmath (viz obr. 2).⁴¹ Na této mapě je
již u jednotlivých množin jazyků ohraničených izopletami uvedeno, v kolika
rysech se jazyky, které do každé z nich patří, shodují. Autor pracoval s devíti

39 Auwera (1998a).

40 Idem (1998b).

41 Haspelmath (2001: 1505).

morfosyntaktickými rysy, jimiž byly: přítomnost určitého a neurčitého členu; existence vztažných vět uvozených vztažným zájmenem, které se skloňuje a syntakticky integruje do vedlejší věty; perfekturnum s auxiliárem „mít“; participiální pasivum (konstrukce složená z pomocného slovesa „být/stávat se“ a příčestí); externí posesory v dativu; existence zájmenné negace a absence záporové shody; srovnávací konstrukce typu „tak“ + adj. + „jako“; rozlišení reflexivního zájmena a intenzifikátoru; exponenty kategorie osoby na slovese sloužící pouze k vyjádření kongruence (obligatorní subjekt).

Obr. 2: Mapa izoplet pro SAE (Haspelmath 2001: 1505).

Řečtina zaujímá v rámci takto modelovaného evropského jazykového svazu celkem silné postavení, když vykazuje hned sedm rysů a společně s rumunštinou a angličtinou vytváří – bráno od jádra SAE, reprezentovaného němčinou a francouzštinou – hned třetí nejsilnější skupinu. Konkrétně se řečtina do SAE řadí těmito rysy: určitý a neurčitý člen, vztažné věty se vztažným zájmenem, opisné perfekturnum s „mít“, participiální pasivum, externí posesory v dativu, srovnávací konstrukce, rozlišení reflexivního zájmena a intenzifikátoru. Tento výsledek vyplývá pouze z Haspelmathových diskusí nad jednotlivými jím zvažovanými rysy, texty tematizující výslovně roli řečtiny v SAE jsou zatím pouze dva: naše vlastní práce detailněji popisující perfekturnum s auxiliárem „mít“ a vztažné věty v řečtině z této perspektivy⁴² a studie Krimpasova, pohlížející na řečtinu

42 Bočková Loudová (2020).

z širší, eurolingvistické perspektivy a řadí ji na základě srovnání s francouzštinou hned za jádrové jazyky svazu v souladu s Haspelmathovým starším modelem z roku 1998.⁴³ Přímo u Haspelmatha je řečtině věnována pozornost pouze v jednom konkrétním ohledu a vlastně implicitně: autor poukazem na silnější zapojení románských jazyků a jazyků Balkánu (a tedy i řečtiny) do SAE čelí námitkám, že standardní průměrná evropština ve skutečnosti nepředstavuje evropský jazykový svaz, ale je – ať už nezáměrně, z povahy zkoumaných rysů, nebo dokonce záměrně, z geopolitických či ideologických důvodů – konstruována jako jazykový svaz pouze západoevropský.⁴⁴

3.3 Mediterán

Pro mediteránní jazykový svaz, pokud víme, mapa izopleť vytvořena nebyla. Souvisí to s již výše uvedenou skepsí mediteranistů ohledně možností takový svaz konstruovat. Diskuse nad potenciálními mediteranismy byla spíše rozpačitá. Stolz⁴⁵ nejprve tematizoval osm potenciálních rysů mediteránního svazu (v závorce uvádíme počet mediteránních jazyků, které daný rys vykazují, z celkového počtu dvaceti zkoumaných jazyků): slovosled SVO (u patnácti jazyků plus u tří jako jedna z možností), nominativně-akuzativní vyjadřování základních pádových vztahů (19), neexistence pádové flexe (u dvanácti jazyků plus u jednoho jako synonymní jev), existence členu (16), dvojčlenná opozice jmenového rodu (u deseti jazyků plus u tří částečně), fakultativní vyjádření subjektu (20), vyjadřování shody na závislém členu syntagmatu (*dependent-marking*, u čtrnácti jazyků plus u čtyř jako alternativa), flexivní vyjadřování vázaných morfémů (u patnácti jazyků plus u tří částečně). Řečtina by tu dosáhla na šest z osmi možných bodů (má totiž pádové koncovky a trojčlenný rodový systém). Pokud bychom chtěli tyto výsledky vizualizovat, dostali bychom obr. 3.⁴⁶

Představená konfigurace nepůsobí z tradičního areálového hlediska – počítajícího s jednou centrální oblastí a periferiemi – příliš smysluplně, neboť obsahuje spíše dvě samostatná ohniska. Sám Stolz nakonec – především při vědomí toho, že jím zkoumané rysy nepředstavují příliš specifické vlastnosti, které by se v jiných oblastech vyskytovaly v malé nebo žádné míře – volí jinou cestu: jako nápadné a pro mediteránní jazyky charakteristické se mu jeví různé reduplikační techniky,

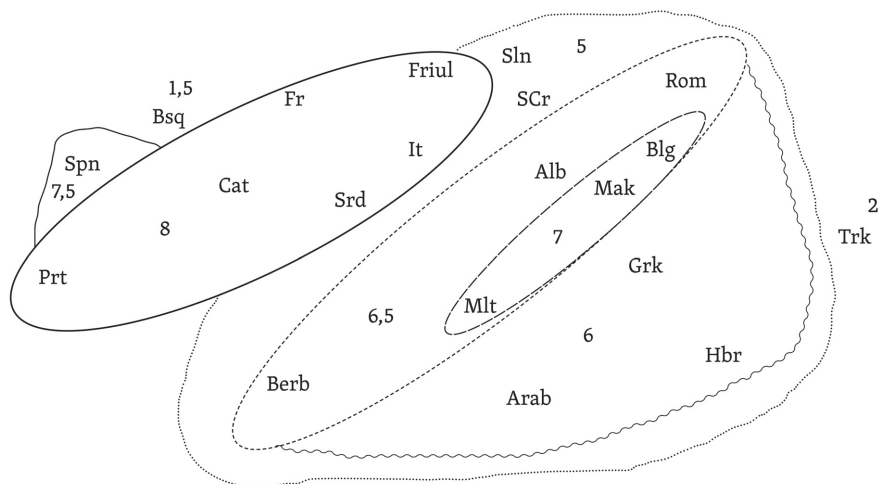
43 Krimpas (2022).

44 Haspelmath (2001: 1505). Pro diskusi „západoevropskosti“ SAE srov. Heine – Kuteva (2006: 27) s literaturou. Pro námitky proti SAE viz zejména Pottelberge (2001).

45 Stolz (2002a).

46 Upozorňujeme, že se jedná o naši interpretaci, která neodpovídá přesně vlastnímu autorovu popisu v článku, ten totiž obsahuje nejasná místa a nejasné počty (na potíže s redakcí textu poukazuje později Stolz 2004: 6, pozn. 6).

zejména opakování slov s intenzifikační nebo distributivní funkcí, a ty pak zkoumá podrobně.⁴⁷ Řečtina v těchto průzkumech nehraje žádnou zvláštní roli.

Obr. 3. Mapa izoplet pro mediteránní jazykový svaz na základě přístupu Stolze (2002a).

3.4 Diskuse

3.4.1 Synchronní versus diachronní pohled

Mapa s izopletami nabízí pouze synchronní pohled: ukazuje aktuální kvantitativní zapojení jazyků ve svazu. Neříká však nic o tom, jakou roli sehrál konkrétní jazyk při vzniku a vývoji daného svazu.⁴⁸

V případě řečtiny to je dobře vidět právě u balkánského jazykového svazu: ačkoli se dnes většinou řečtina chápe jako jazyk spíše jen prostředně zapojený do balkánského svazu, z vývojového hlediska se jí obvykle připisuje o poznání silnější role. Klíčovou úlohu řečtiny pro konstituování balkánského jazykového svazu deklaroval Sandfeld: většina balkanismů se podle něj do ostatních balkánských jazyků rozšířila z řečtiny, a to ve smyslu jejího substrátového, jednosměrného působení na ostatní balkánské jazyky.⁴⁹ Silnější roli při vzniku

47 Srov. Stolz (2004).

48 Srov. k tomu Heine – Kuteva (2005: 177).

49 Sandfeld (1930: *passim* pro jednotlivé rysy a 213–216 souhrnně). Tezi o původu většiny balkánských rysů v řečtině opakují po Sandfeldovi Andriotis – Kourmoulis (1966). Autorům nicméně tento názor slouží k vyjádření výrazné skepse k pojmu jazykový svaz: upozorňují na převahu odlišností mezi balkánskými jazyky nad jejich shodami a nakonec výslovně odmítají existenci balkánského jazykového svazu.

balkánského jazykového svazu přiznával řečtině i Reichenkron.⁵⁰ V jeho pojetí se ovšem řečtina dělí o tuto zásadní úlohu jednoznačně s latinou. Autor počítá s vlivem mluvené latiny v severních částech Balkánu a vlivem mluvené řečtiny v částech jižních. Jádrové jazyky balkánského jazykového svazu, bulharština s makedonštinou a albánština, se přitom konstituují na hranici styku balkánské latiny a řečtiny a berou si tak nové rysy porůznu z obou zdrojů. Podobný, ale propracovanější, je přístup Skaličkův.⁵¹ Autor již pro balkanismy nehledá dvě, ale hned tři východiska, čímž se role řečtiny ještě dále snižuje. Skalička sdružuje balkanismy do tří typologických okruhů a pro každý z nich vidí zdroj v jiném jazyce. Jsou to: 1) ohnisko flexivní (postpozitivní člen přijímající exponenty rodu a čísla; vokativ; opakování předmětu, podobající se kongruenci) s východiskem v rumunštině (tedy vlastně balkánské latině), 2) ohnisko izolační (ústup infinitivu; posesivní dativ) s východiskem v řečtině a 3) méně zjevné ohnisko aglutinační s východiskem zejména v bulharštině. Rovněž Joseph nechce hledat zdroj balkanismů v jednom jazyce a konkrétně u řečtiny počítá s tím, že je u některých rysů jazykem dávajícím a u jiných jazykem přijímajícím.⁵² Není zcela jasné, zda měl výraznější roli řečtiny při vzniku balkanismů na mysli Tzitzilis, když upozorňoval na to, že většina obecně uznávaných balkanismů i některé dosud nediskutované (asyndetický imperativ, vedlejší věta s *να μη* po slovesech vyjadřujících obavu) jsou doloženy minimálně ve středověké, někdy však již v klasické řečtině, a řada z nich silněji v dialektech.⁵³ Lindstedt k tomu odmítavě podotýká jednak to, že starší doložení v řečtině nemusí o ničem vypovídat, protože jednoduše pro jiné jazyky Balkánu nemáme ze srovnatelné doby doklady, ale příslušné balkanismy v nich již v tuto dobu také mohly být, jednak méně jasné to, že většina případných balkánských grecismů přece jen vznikla v poklasické době a na možný silnější řecký vliv by měly ukazovat jak tyto novější, tak nějaké starší rysy.⁵⁴ Lindstedt sám přichází s modelem vzniku balkanismů na způsob „vzájemného posilování“ (*mutual reinforcement*) balkánských jazyků. V jeho teorii neexistuje žádný zdrojový jazyk: nepočítá se ani s jednosměrným přenášením rysů z jednoho jazyka do druhého, ani se zanecháním stop zanikajícího jazyka při přechodu mluvčích k jinému jazyku. Společné rysy mají vznikat

50 Zejména Reichenkron (1966), ale srov. už také Reichenkron (1962).

51 Skalička (1969, 1972).

52 Joseph (2003).

53 Tzitzilis (2000). Pro další diskusi konkrétních balkánských rysů v řečtině i s ohledem na jejich stáří viz Horrocks (2010: 227–229) a Pompeo (2013). Roli zde hraje i otázka výrazných balkanismů, které v řečtině chybí (postponovaný člen, výstavba číslovek 11–19, evidencialita).

54 Lindstedt (2000).

z individuálních interakcí multilingvních mluvčích: shodné morfosyntaktické vzorce jsou pak naplňovány rozdílným lexikem jednotlivých jazyků. Role řečtiny se tak v tomto pojetí silně umenšuje, respektive neliší se od úlohy ostatních balkánských jazyků.

Dnes se ve většině definic jazykového svazu⁵⁵ počítá s tím, že příčinou vzniku shod je jazykový kontakt, ať už je v různých přístupech pojímán jako jednosměrný, reciproční nebo vícesměrný. Při konkrétní práci nad jazykovými areály se však na tento aspekt klade různě silný důraz. Viděli jsme v předchozím odstavci, že v balkanistice má diachronní, a tedy kontaktologická perspektiva zásadní místo. Jinak je tomu u výzkumu evropského jazykového svazu. Haspelmath sice jasně stanovuje, že „linguistic areas arise through language contact“⁵⁶ a nabízí i jisté kontaktní sociolingvistické scénáře vzniku evropeismů,⁵⁷ ale většina prací o vybraných rysech SAE se hledání jejich případného kontaktního původu vůbec nevěnuje: v projektu EUROTYP byla kontaktní perspektiva pouze jednou z více složek⁵⁸ a většina sborníků vzešlých z tohoto projektu ji neobsahuje.⁵⁹ I další „posteuropyovské“ práce mají většinou charakter synchronně-typologických analýz, konstatujících shody a rozdíly ve zkoumaných rysech v dnešních evropských jazycích.⁶⁰ Naopak u badatelů nad mediteránním prostorem je potřeba důkazu či důvěryhodné hypotézy o kontaktním původu konvergenčních rysů brána velmi vážně, jako *conditio sine qua non* pro postulaci jazykového svazu.⁶¹ Patrně právě proto, že se v celé šíři mediteránního prostoru dokazuje kontaktní původ konkrétních rysů obtížně, zdráhají se tito autoři hovořit o jazykovém svazu.

3.4.2 Počet rysů

Další problém s mapami izoplet je spojen s obecným problémem areálové lingvistiky, kterým je skutečnost, že pracovat se může s různým počtem jazykových vlastností, které vytvářejí jazykový svaz, a konkrétní jazyk pak při počítání dosahuje pokaždé jiných hodnot, v silné závislosti na tom, zda se právě zohledňují spíše ty rysy, které má, nebo ty, které mu chybějí.

Pokusně to můžeme ukázat na balkánském jazykovém svazu. Pokud bychom vzali za východisko práce, které pracují s jiným počtem balkanismů než

55 Pro přehled viz Campbell (2006).

56 Haspelmath (2001: 1506).

57 Ibid., 1506–1507.

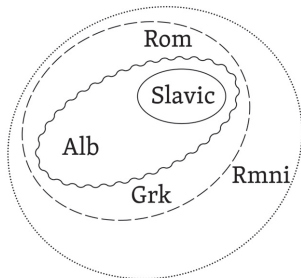
58 Srov. k tomu König (2010: 432).

59 Srov. k tomu kriticky Pottelberge (2001).

60 Výjimku v tomto ohledu tvoří Seiler (2019).

61 Srov. Cristofaro (2000: 67–71).

Auwers, mapa s izopletami by doznala určitých změn. Například Lindstedt⁶² se zabývá pouze morfosyntaktickými rysy a navíc rozlišuje jenom pět (skupin) jazyků: řečtinu, albánštinu, balkánskou slovanštinu (tj. bulharštinu společně s makedonštinou), balkánskou románštinu (tj. dohromady všechny rumunské variety) a balkánskou romštinu. Vlastnosti, které zohledňuje, se obsahově úplně nekryjí s tradičně uváděnými balkanismy a autor má pro některé z nich i originální pojmenování. Je jich celkem dvanáct: enklitický člen, reduplikace objektu, předložky namísto pádů, splynutí dativu a posesivu, shoda v prepozicích či adverbích vyjadřujících směr a polohu, nesklonné relativum, auxiliár + finitní tvar slovesa, opisné futurum s pomocným slovesem „chtít“, minulé futurum ve funkci kondicionálu, perfektum s auxiliárem „mít“, gramaticky vyjadřovaná evidencialita, analytické stupňování adjektiv. Spočítané hodnoty jsou následující: balkánská slovanština 11,5 bodu, albánština 10,5 bodu, balkánská románština a řečtina shodně 9,5 bodu a romština 7,5 bodu. Mapa izoplet by na základě těchto výsledků vypadala tak, jak je uvedeno na obr. 4. Centrum balkánského jazykového svazu sice opět tvoří bulharština s makedonštinou, ale řečtina se posunula zřetelně výše, až na úroveň rumunštiny, vykazujíc více jak tři čtvrtiny rysů. Periferii by zde zřejmě tvořila pouze romština.

Obr. 4: Mapa izoplet pro balkánský jazykový svaz na základě přístupu Lindstedta (2000).

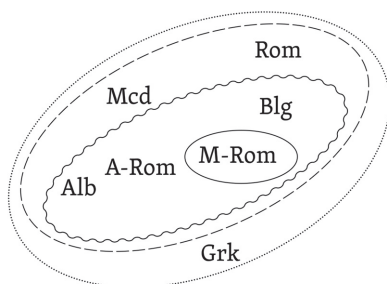
Opět jiný – a co do skóre řečtiny znatelně odlišný – výsledek bychom získali například na základě práce Tomićové.⁶³ Autorka nejprve z diachronního hlediska uvádí, že epicentrem balkanismů je oblast kolem jižních částí Prespanského a Ochridského jezera, kde se prolínají řečtina, albánština, makedonština, arumunština a romština,⁶⁴ ale když posléze zkoumá aktuální rozšíření gramatických balkanismů v dnešních „jádrových“ balkánských jazycích, dospívá

⁶² Lindstedt (2000).

⁶³ Tomić (2011).

⁶⁴ Ibid., 309.

k celkem překvapivému výsledku, co se týče řečtiny. Pracuje s jedenácti rysy, rozdělenými do čtyř skupin: pády a členy (postponovaný člen, předložkové vyjadřování pádových vztahů), zájmenná klitika (splynutí dativu a genitivu, fonologicky deficientní posesiva, zdvojení klitik), subjunktivní konstrukce (šest různých typů namísto konstrukce s infinitivem). V jejím pojetí získává nejvíce bodů meglenorunština (9,5), následovaná bulharštinou, arumunštinou a albánštinou (shodně 8,5 bodu) a následně makedonštinou a rumunštinou (po 8 bodech). Řečtina dosahuje pouze na 4,5 bodu, což je vůči ostatním jazykům výrazný odstup.⁶⁵ Bohužel se nedozvídáme, jakých hodnot by na základě přítomnosti/nepřítomnosti těchto rysů dosáhly periferní balkánské jazyky, za které autorka považuje srbštinu a judeo-španělštinu. Mapu izoplet, kterou lze z těchto výsledků vytvořit, uvádíme na obr. 5.

Obr. 5: Mapa izoplet pro balkánský jazykový svaz na základě přístupu Tomićové (2008).

Obdobný experiment by pochopitelně bylo možno provést i s modelací SAE. Zde stojí za zmínku, že sám Haspelmath dokonce otevřeně přiznává, že výběr rysů, které mají konstituovat evropský jazykový svaz, i jejich počet, je arbitrární.⁶⁶ Je to poměrně velký rozdíl oproti balkánskému jazykovému svazu, kde jsou konvergence patrné mnohem jasněji a v zásadě o nich téměř nikdo nepochybuje: interpretační rozdíly, ke kterým dochází při zohlednění různých jevů nebo jejich různého počtu v balkánském jazykovém svazu, jak jsme to ukázali výše, jsou ještě stále v jistých mantinelech a představují tak jen různou míru precizace balkánského jazykového svazu. Se SAE je tomu výrazně jinak. Například pokud bychom z Haspelmathova modelu vyňali jeden konkrétní rys, totiž obligatorní subjekt, který je typický pro velmi úzkou skupinu západoevropských jazyků, vytratilo by se exkluzivní postavení francouzštiny a němčiny v tomto svazu: jádro svazu by nyní tvořily jazyky vykazující osm rysů, a těmi by vedle francouzštiny

65 Ibid., 320.

66 Haspelmath (2001: 1505).

a němčiny byla i portugalština, španělština, sardinština, italština a albánština, zatímco nizozemština by naopak z jádra vypadla, vykazujíc nově pouze sedm rysů. Řečtině by po této úpravě zůstalo dosavadních sedm vlastností, čímž by se posunula v hierarchii výše, do ideálu SAE by jí chyběl už pouze jediný rys.

Zajímavou modifikaci Haspelmathovy mapy představil Grzega (obr. 6).⁶⁷ Jednak zde vizualizuje jazyky pomocí obdélníků, přičemž jejich různá sytost odkazuje na množství rysů, jednak doplňuje další jazyky, v Haspelmathově práci neobsažené (katalánština, ladinština, dánština, slovenština, běloruština). Z nejužšího jádra mu vypadá francouzština, protože jí upírá jeden z rysů (absenci záporové shody)⁶⁸ a naopak se do něj dostává ladinština. Jádro SAE se tak posouvá o něco více na východ. Řečtina zůstává na svém. Do její skupiny přibyla katalánština jako nově zohledňovaný jazyk a objevuje se v ní i albánština, která u Haspelmatha figurovala o skupinu výše; tuto poslední úpravu autor nijak nekomentuje.⁶⁹ Grzegova úprava je samotným autorem představená nedostatečně (neříká se například vůbec, které rysy nově zohledňované jazyky vykazují a které ne), vlastně jen načrtnutá v několika odstavcích.⁷⁰ Vyšla v práci, jejíž zaměření je zcela jiné, a pokud víme, nebyla v hlavním proudu prací o SAE nijak reflektována.

Ještě mnohem dále pokročil Stolz, který dokonce vzal za východisko zcela jinou sadu rysů: přední zaokrouhlené vokály, korelaci kvantity, existenci pádové flexe, synkretismus komitativu a instrumentálu, derivaci řadových číslovek ze základních a totální reduplikaci.⁷¹ Výsledná mapa, kterou představil (srov. obr. 7), vlastně pohled na areálové vztahy v Evropě obrací: centrem se stávají východoevropské jazyky s plným počtem bodů, míra příslušnosti dalších jazyků se s různou dynamikou umenšuje. Nezúčastněnému pozorovateli se zdá, že takových modelů by mohlo být konstruováno libovolné množství.⁷²

67 Grzega (2012: 143).

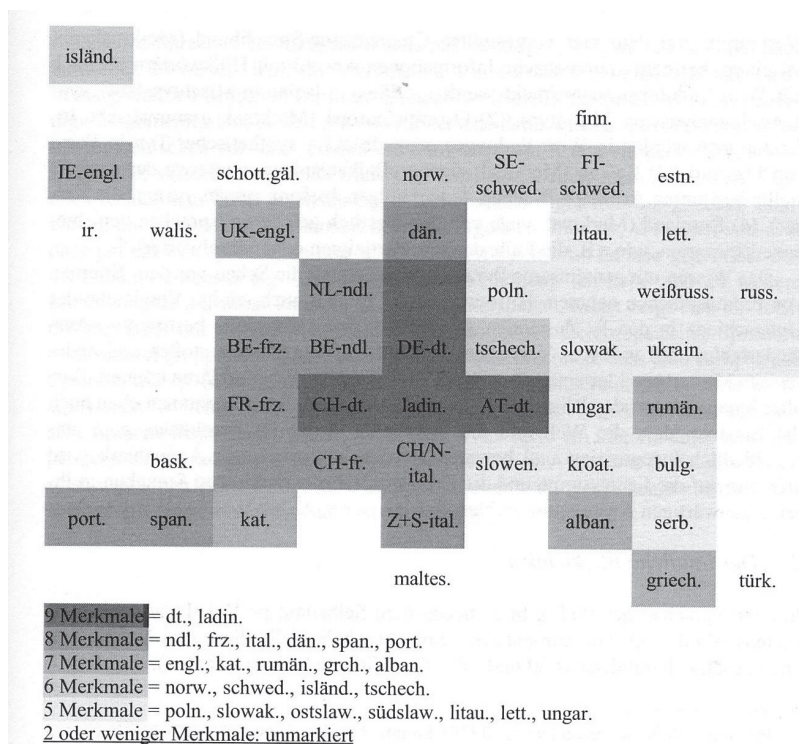
68 K tomu srov. Irslinger (2013: 68–69), která upozorňuje na rozdíly v přítomnosti/absenci záporové shody u psané a mluvené variety moderní francouzštiny, kde je slovesná negace (*ne*) i nadále závazná v její standardní psané varietě. SAE charakteristiku absence záporové shody (tj. negace pouze pomocí negativního indefinita) tak francouzština splňuje pouze v mluvených varietách. Zde se ukazuje užitečnost stratifikačního přístupu k rysům SAE, jak ji navrhuje Seiler (2019) a v návaznosti na něj Bočková Loudová (v tisku).

69 Srov. Scherpenberg (2013), která rovněž koriguje původních 8 SAE rysů připisovaných albánštině Haspelmathem (2001) na 7, když dokazuje přítomnost záporové shody v albánštině.

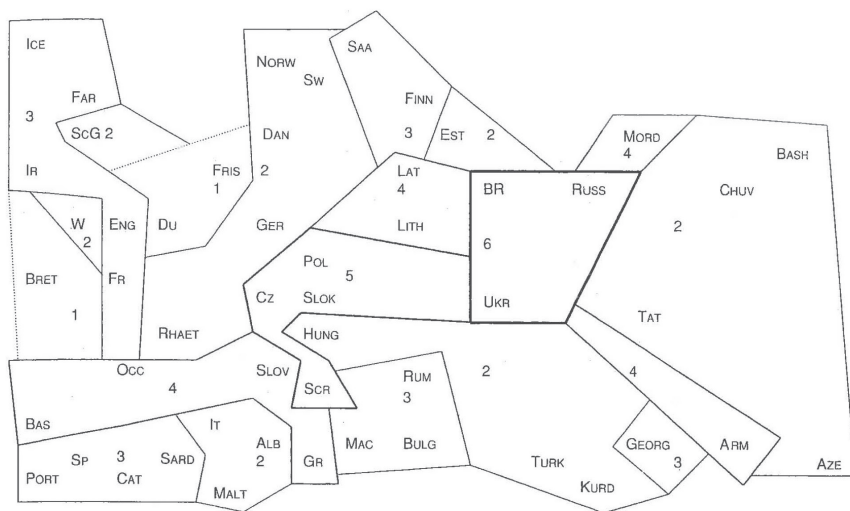
70 Grzega (2012: 142–144).

71 Stolz (2006).

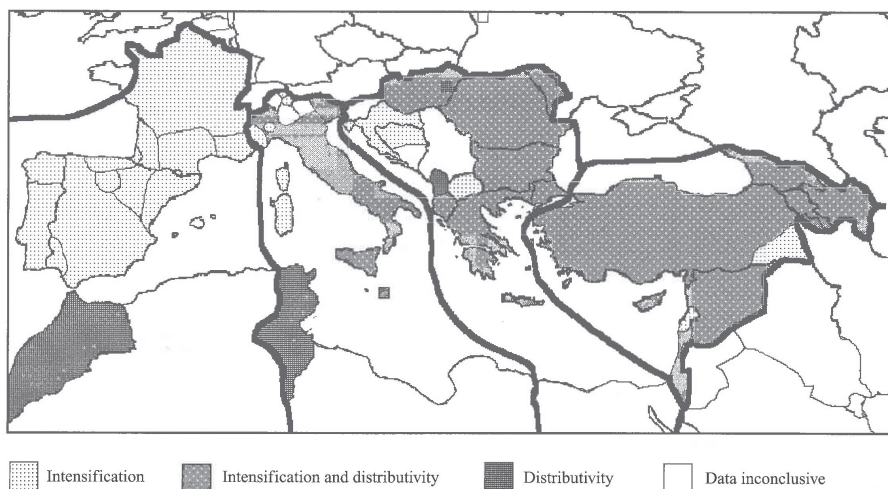
72 Srov. ostatně jiný pokus u Danylenka (2013), pracující opět s jinou sadou rysů a rovněž nabízející spíše pohled „z východu na západ“ a kromě toho i nový termín Standard Average Indo-European (SAIE).

Obr. 6: Mapa SAE (Grzega 2012: 143).

Obr. 7: Mapa izoplet pro evropské jazyky (Stolz 2006: 293).

Obr. 8: Mapa různých funkcí opakování slov v mediteránních jazycích (Stolz 2004: 40).

3.4.3 Centrum versus periferie

Užití izopleťových map vzešlo z přístupu, který nevidí hranice jazykového svazu jako ostré a počítá s jeho členěním na centrální oblast, do níž patří jazyky vykazující nejvíce společných rysů, a perifern(ějš)í oblasti, kam spadají jazyky s menším počtem rysů definujících daný jazykový svaz. Předpokládá se tedy jakési postupné slábnutí daného svazu víceméně v soustředných kruzích. Takto se pracuje především při modelování evropského jazykového svazu, ale i u dílčích areálů Evropy.⁷³ Některé mimoevropské kontaktní situace však nabízejí další výkladové možnosti a je lákavé je zpětně aplikovat na evropský prostor. Muysken upozorňuje, že „andsko-amazonský“ jazykový svaz v Jižní Americe by bylo nejlépe modelovat jako řetězec několika kruhů, z nichž se zčásti prolínají vždy jen sousední dva (autor to přirovnává ke konfiguraci olympijských kruhů).⁷⁴ Toto vymezení v podstatě odpovídá tomu, jak Stolz při svém zkoumání různých typů opakování slov rozlišuje čtyři kontinuálně na sebe navazující oblasti v mediteránním prostoru.⁷⁵ Na autorově mapě (viz obr. 8) jsou sice tyto oblasti vymezeny ostrými hranicemi, ale fakticky mezi nimi existují v jednotlivých rysech přesahy (srov. legendu k mapě). Zapojení Muyskenova návrhu do přemýšlení o prostoru Středomoří tak může oslabit výše zmíněnou skepsi mediteranistů ohledně existence mediteránního jazykového svazu: nehledáme-li

⁷³ Srov. Kurzová (1996) pro střední Evropu.

⁷⁴ Muysken (2000: 274).

⁷⁵ Stolz (2004: 40).

nutně centrum a periferii svazu, ale přijmeme premisu jakéhosi geografického zřetězování, mohla by případně idea konvergenčního areálu zůstat nosnou (i mapa, kterou jsme představili výše na obr. 3, by pak byla přijatelnější). Zdá se také, že Muyskenovo pojetí by celkem dobře odpovídalo i výše zmíněnému přístupu Skaličkovu: grafické znázornění Skaličkových tří ohnisek balkanismů v podobě tří prolínajících se kruhů si lze snadno představit.

3.4.4 Rozdílná náplň stejného počtu rysů

Nejobecnější potíží s mapami izoplet spočívá v tom, že izopleta může do jedné skupiny zařadit jazyky, které toho ve skutečnosti příliš společného nemají. V krajním případě se dokonce může stát, že se takové jazyky neshodují ani v jednom ze svazových rysů: do stejné, izopletami vymezené skupiny by tak například mohl patřit jazyk vykazující rysy A, B a C daného svazu a jiný jazyk, který by vykazoval rysy D, E a F tohoto svazu. V případě řečtiny a jejího zapojení v jazykových svazech rozdíly oproti jazykům patřícím s ní do stejné množiny nejsou příliš výrazné. V rámci SAE (obr. 2) patří řečtina do stejné skupiny jako rumunština a angličtina, přičemž s rumunštinou se v přítomnosti konkrétních rysů úplně shoduje; s angličtinou má nicméně společných pouze 5 ze 7 rysů.⁷⁶ Pokud jde o balkánský svaz, v rámci přístupu Auwerova (obr. 1) a Tomičové (obr. 5) stojí řečtina sama, takže ji ani není s čím srovnávat; v pojetí Lindstedtové (obr. 4) tvoří řečtina skupinu spolu s balkánskou románštinou. Vzhledem k tomu, že autor připisuje i půlbody (za rys, který je v jazyce přítomen zatím jen jako tendence nebo jen v některých jeho varietách), rozdíly mezi oběma jazyky jsou o něco větší: oba sice dosahují 9,5 bodu, ale úplně se shodují pouze v 6 rysech, ve zbylých 6 zohledňovaných rysech se různě liší vždy o půl bodu.

3.4.5 Rozdílná hodnota rysů

Upozornit lze také na to, že mapy izoplet ztrácejí na explikativní síle, pokud do úvah o modelování jazykového svazu zařazujeme i to, že různé jazykové rysy mají různě silnou vypovídací hodnotu. Nemůže pak záležet pouze na počtu rysů, jaký daný jazyk vyazuje, ale také na jejich konfiguraci. Bylo například navrženo považovat za „cennější“ takové kontaktové rysy, které jsou mezi jazyky obecně málo přenositelné: ukáže-li se, že se tak v určité oblasti skutečně stalo, je to doklad těsnějších vazeb.⁷⁷ Protože se většinou počítá s tím, že snáze je přenositelné lexikum, popřípadě tytéž fonologické rysy, za průkaznější,

76 Angličtina nemá externí posesory v dativu a rozlišení intenzifikátorů, zato však vyazuje absenci záporové shody a obligatorní zájmenný subjekt.

77 Srov. Stolz (2002b: 263) a Campbell (2006: 17) s literaturou.

a tedy důležitější pro modelaci jazykového svazu se berou rysy morfosyntaktické.⁷⁸ Větší ohled na to berou i mediteranisté⁷⁹ a zdá se, že právě tento silnější požadavek je dalším z důvodů, proč se zdráhají nazvat mediteránní prostor jazykovým svazem.

4 Výhled

V mnoha pracích areálové lingvistiky se v posledních dekádách opět klade důraz na detailní prozkoumání samotných jazykových rysů v jednotlivých jazycích. Zjištěné poznatky se podle některých autorů znovu mají stát teprve počátečním východiskem pro úvahy o existenci svazu.⁸⁰ Domníváme se, že to platí především o těch areálech, kde se dosavadní modely nesetkaly s jednoznačným přijetím. V našem případě se to týká evropského a mediteránního jazykového svazu. Detailní práce k balkánskému jazykovému svazu již bylo vykonáno velmi mnoho, a právě v této oblasti se naopak jiné výzkumné tradice mohou inspirovat.⁸¹ Větší pozornost individuálním rysům, které by mohly vést ke konstrukci jazykového svazu, může přitom mít v zásadě tři dimenze.

První dimenzí je diachronie. Jak jsme již naznačili výše (oddíl 3.4.1), výzkum SAE je především synchronní: s větší či menší pečlivostí se zjišťují aktuální shody (a rozdíly) v jednotlivých rysech mezi evropskými jazyky. V západní areálové lingvistice je takový přístup již od 80. let⁸² označován anglickým výrazem *circumstantialist*, který bychom asi nejlépe přeložili jako katalogizující či evidující. Proti němu se staví požadavek „historizujícího“ (*historicist*) pohledu, při kterém má jít právě o vysvětlování vzniku a vývoje zkoumaných rysů, a přitom také o otázku role jazykového kontaktu.

Druhou dimenzí je synchronie ve smyslu průzkumu přesného místa, jaké pozorovaný rys zaujímá v systému jazyka, ale také v jeho užívání. Sledovat je třeba synchronní dynamiku zkoumaného jevu: v systémovém ohledu se jedná zejména to, zda stojí sám o sobě, nebo k němu existuje konkurenční synonymní prostředek (pokud ano, v jakém jsou poměru co do produktivity); z hlediska užívání pak jde především o to, zda stoupá nebo klesá jeho frekvence.

Třetí dimenze je stratifikační. Přihlížet se má nejen ke spisovným jazykům, ale také k situaci v jeho dílčích útvarech, tj. v nestandardních varietách,

78 Tak například Lindstedt (2000).

79 Srov. Cristofaro (2000: 71–72).

80 Pro mediteránní svaz srov. Erdal (2002), obecně Muysken (2000), Campbell (2006; 2017).

81 Srov. k tomu Sobolev (2021).

82 Srov. poprvé Campbell – Kaufman – Smith-Stark (1986).

zejména teritoriálních dialektech.⁸³ V tomto ohledu je třeba považovat za prospěšný a především hodný dalšího rozvíjení koncept nářečního jazykového svazu, kdy se zkoumají menší areály.⁸⁴ Hodnotné jsou nářeční atlasy jednotlivých jazykových areálů, i když jsou obecně více zaměřeny na rozproštění lexika a méně na areálový rozptyl rysů gramatických a fonologických.⁸⁵ Práci zaměřených na nestandardní variety jazyků v poslední době přibývá i v rámci „posteurotypovských“ aktivit.⁸⁶ Ty přitom vycházejí z Auwerova vymezení tzv. mikroperspektivy (*micro-orientation*) v areálové typologii Evropy.⁸⁷

Zmíněné tři dimenze se mohou při samotné práci nejruznějším způsobem prolínat. Za dosud nejlepší přístup v tomto ohledu považujeme model Seilerův, který přichází s klasifikací rysů SAE v konkrétním jazyce do určitých typů právě na základě zmíněných tří dimenzí.⁸⁸ Naší ambicí je ukázat potřebnost takto podrobněji zacílené analýzy na příkladu řečtiny v SAE. Pokusili jsme se o to již v dřívějším příspěvku na příkladu perfekta se slovesem „mít“ a vztažných vět se vztažným zájmenem.⁸⁹ V současné době pracujeme na komplexnějším rozboru všech sedmi rysů SAE, které jsou podle Haspelmatha přítomny v řečtině, s cílem ukázat právě na jejich různě proměnlivý vývoj od jejich vzniku, sahajícího někdy až do klasické řečtiny, až po současný stav a aktuální synchronní zapojení v systému řečtiny, včetně rozdlů mezi jednotlivými varietami.⁹⁰

83 Pro Balkán k tomu srov. např. Tomić (2008) programově, Tzitzilis (1997–1998) sondážně, co se týče některých hláskoslovných, slovotvorných a lexikálních balkanizmů v řeckých dialektech.

84 Srov. Kyriazis (2019), zkoumající řecké, albánské a arumunské dialekty v Albánii jako nářeční svaz představující součást širšího balkánského jazykového svazu.

85 Srov. pro balkánský prostor *Malýj dialektologičeskij atlas balkanskich jazykov*, jehož první svazky ještě cílily na jevy gramatické (Sobolev 2005, částečně i Sobolev 2003), ale od té doby již vycházejí pouze svazky lexikální (pro informace viz Sobolev 2021); ke koncepci tohoto atlasu a její historii viz Schaller (2001) s literaturou. Mediteránní lingvistický atlas (*L'Atlante Linguistico Mediterraneo*) zůstal u zkoumání středomořského lexika (k dějinám projektu a jeho aktuálním pokusům o oživení viz Crevatin – Ruffino – Telmon 2020 s literaturou). V celoevropských mantinelech se pohybuje *Atlas Linguarum Europae*, v podstatě též čistě lexikální atlas (pro základní informace viz <https://lingv.ro/atlas-linguarum-europae/>). Fonologický atlas Evropy (Phon@Europe), myšlenkově jasně spjatý „eurotypovským“ způsobem práce, teprve startuje (srov. Stolz – Levkovych 2021).

86 Srov. Murelli – Kortmann (2011), Murelli (2011) nebo Fagard – Pinto de Lima – Stosic – Smirnova (2020).

87 Auwera (2011).

88 Srov. Seiler (2019).

89 Bočková Loudová (2020).

90 Srov. k tomu již také Bočková Loudová (v tisku).

Literatura

- Andriotis, N. P. – Kourmoulis, G. 1966. Questions de la linguistique balkanique et l'apport de la langue grecque. In V. Georgiev – I. Gălăbov – J. Zaimov (eds.) 1968. *Actes du premier Congrès international des études balkaniques et sud-est européennes*, 26. 8. – 1. 9. 1966. VI. Linguistique. Sofia, 22–30.
- Aphendras, E. A. 1968. *The Balkans as a Linguistic Area: A Study in Phonological Convergence*. PhD Dissertation. The John Hopkins University.
- Auwera, J. van der 1998a. Revisiting the Balkan and Meso-American Linguistic Areas. *Language Sciences* 20, 259–270.
- Auwera, J. van der 1998b. Conclusion. In J. van der Auwera (ed.), *Adverbial Constructions in the Languages of Europe (Part 2)*. Berlin – New York, 813–836.
- Auwera, J. van der (ed.) 1998c. *Adverbial Constructions in the Languages of Europe*. Berlin – New York.
- Auwera, J. van der 2011. Standard Average European. In B. Kortmann – J. van der Auwera (eds.), *The Languages and Linguistics of Europe: A Comprehensive Guide*. Berlin – Boston, 291–306.
- Banfi, E. 1985. *Linguistica balcanica*. Bologna.
- Becker, H. 1948. *Der Sprachbund*. Leipzig – Berlin.
- Bechert, J. – Bernini, G. – Buridant, C. (eds.) 1990. *Toward a Typology of European Languages*. Berlin – New York.
- Bernini, G. – Schwartz, M. L. (eds.) 2006. *Pragmatic Organization of Discourse in the Languages of Europe*. Berlin – New York.
- Bočková Loudová, K. 2020. Modern Greek and SAE linguistic area. In V. Bubenik – B. Drinka – J. Hewson – O. Šefčík (eds.), *Exploring Universals of Tense and Aspect. Proceedings of the Colloquium at Masaryk University Brno, 22–24 June 2016*. Hamburg, 83–99.
- Bočková Loudová, K. (v tisku). (Non-)Standard Varieties of Greek and SAE: Past and Present. Paper presented at the 42nd Annual Meeting of the Department of Linguistics of the School of Philology of the Aristotle University of Thessaloniki (5–8 May 2022).
- Brincat, J. M. (ed.) 1994. *The Languages of the Mediterranean. Substrata – The Islands – Malta. Proceedings of the Conference Held in Malta, 26–29 September 1991*. Malta.
- Campbell, L. 2006. Areal Linguistics: A Closer Scrutiny. In Y. Matras – A. McMahon – N. Vincent (eds.), *Linguistic Areas: Convergence in Historical and Typological Perspective*. Basingstoke, 1–31.
- Campbell, L. 2017. Why is it so Hard to Define a Linguistic Area? In R. Hickey (ed.), *The Cambridge Handbook of Areal Linguistics*. Cambridge, 19–39.
- Campbell, L. – Kaufman, T. – Smith-Stark, T. C. 1986. Meso-America as a Linguistic Area. *Language* 62, 530–570.
- Civ'jan, T. V. 1979. *Sintaktičeskaja struktura balkanskogo jazykovogo sojuza*. Moskva. [Цивьян, Т. В. 1979. Синтаксическая структура балканского языкового союза. Москва.]
- Crevatin, F. – Ruffino, G. – Telmon, T. 2020. *L'Atlante Linguistico Mediterraneo: Un progetto antico e nuovo (ALM)*. *Romance Philology* 74/2, 169–189.
- Cristofaro, S. 2000. Linguistic Areas, Typology and Historical Linguistics: An Overview with Particular Respect to Mediterranean Languages. In S. Cristofaro – I. Putzu (eds.) 2000. *Languages in the Mediterranean Area. Typology and Convergence. Il progetto MEDTYP: studio dell'area linguistica mediterranea*. Milano, 65–81.

- Cristofaro, S. – Putzu, I. (eds.) 2000. *Languages in the Mediterranean Area. Typology and Convergence. Il progetto MEDTYP: studio dell'area linguistica mediterranea*. Milano.
- Čermák, P. – Poeta, C. – Čermák, J. (eds.) 2012. *Pražský lingvistický kroužek v dokumentech*. Praha.
- Dahl, Ö. (ed.) 2000. *Tense and Aspect in the Languages of Europe*. Berlin – New York.
- Danylenko, A. 2013. Ukrainian in the Language Map of Central Europe: Questions of Areal-Typological Profiling. *Journal of Language Contact* 6, 134–159.
- Décsey, G. 1973. *Die linguistische Struktur Europas. Vergangenheit – Gegenwart – Zukunft*. Wiesbaden.
- Demiraj, Sh. 1994. *Gjuhësi ballkanike*. Shkup.
- Erdal, M. 2002. [recenze] *Mediterranean Languages. Papers from the MEDTYP Workshop, Tirrenia, June 2000*. Edited by Paolo Ramat & Thomas Stolz. (Diversitas Linguarum. 1.) Bochum: Brockmeyer 2002. V + 298 pp. *Mediterranean Language Review* 14, 170–184.
- Fagard, B. – Pinto de Lima, J. – Stosic, D. – Smirnova, E. (eds.) 2020. *Complex Adpositions in European Languages. A Micro-Typological Approach to Complex Nominal Relators*. Berlin – Boston.
- Feuillet, J. (ed.) 1998. *Actance et valence dans les langues de l'Europe*. Berlin – New York.
- Feuillet, J. 2000. La place des langues balkaniques dans l'ensemble européen. In Chr. Tzitzilis – Ch. Symeonidis (eds.), *Valkaniki Glossologia: Synchronia kai Diachronia [Βαλκανική Γλωσσολογία: Συγχρονία και Διαχρονία]* / *Balkanlinguistik: Synchronie und Diachronie*. Thessaloniki, 89–93.
- Feuillet, J. 2012. *Linguistique comparée des langues balkaniques*. Paris.
- Friedman, V. A. 2006. The Balkans as a Linguistic Area. In K. Brown (ed.), *Elsevier Encyclopedia of Language & Linguistics. Volume 1*. Oxford, 657–672.
- Friedman, V. 2021. The Balkans. In E. Adamou – Y. Matras (eds.), *The Routledge Handbook of Language Contact*. London – New York, 385–403.
- Georgiev, V. – Gălăbov, I. – Zaimov, J. (eds.) 1968. *Actes du premier Congrès international des études balkaniques et sud-est européennes*, 26. 8. – 1. 9. 1966. vi. *Linguistique*. Sofia.
- Grandi, N. 2002. *Morfologie in contatto. Le costruzioni valutative nelle lingue del Mediterraneo*. Milano.
- Grzega, J. 2012. *Europas Sprachen und Kulturen im Wandel der Zeit. Eine Entdeckungsreise*. Tübingen.
- Haarmann, H. 1976. *Aspekte der Arealtypologie. Die Problematik der europäischen Sprachbünde*. Tübingen.
- Haspelmath, M. 1998. How Young is Standard Average European? *Language Science* 20, 271–287.
- Haspelmath, M. 2001. The European Linguistic Area: Standard Average European. In M. Haspelmath – E. König – W. Oesterreicher – W. Raible (eds.), *Language Typology and Language Universals. An International Handbook. Volume 2*. Berlin – New York, 1492–1510.
- Heine, B. – Kuteva, T. 2005. *Language Contact and Grammatical Change*. Cambridge.
- Heine, B. – Kuteva, T. 2006. *The Changing Languages of Europe*. Oxford.
- Heine, B. – Nomachi, M. 2010. Is Europe a Linguistic Area? In M. Nomachi (ed.), *Grammaticalization in Slavic Languages. From Areal and Typological Perspectives*. Sapporo, 1–26.
- Hinrichs, U. (ed.) 2010. *Handbuch der Eurolinguistik*. Wiesbaden.
- Horrocks, G. 2010. *Greek: A History of the Language and its Speakers*. Chichester.

- Hulst, H. van der (ed.) 1999. *Word Prosodic Systems in the Languages of Europe*. Berlin – New York.
- Irslinger, B. 2013. Standard Average European and the Western Fringe – a Reconsideration. *Historische Sprachforschung* 126, 33–88.
- Januška, J. 2017. *Porovnávání středoevropských jazyků: za horizont strukturních rysů a lexikálních přejímek*. Disertační práce. Univerzita Karlova.
- Joseph, B. 1992. The Balkan Languages. In W. Bright (ed.), *International Encyclopedia of Linguistics. Volume 1*. Oxford, 153–155.
- Joseph, B. 2003. The Role of Greek and Greece Linguistically in the Balkans. In D. Tziovas (ed.), *Greece and the Balkans. Identities, Perceptions and Cultural Encounters since the Enlightenment*. Farnham, 223–233.
- Joseph, B. – Friedman, V. 2017. Reassessing Sprachbunds: A View from the Balkans. In R. Hickey (ed.), *The Cambridge Handbook of Areal Linguistics*. Cambridge, 63–90.
- Karyolemu, M. – Pavlou, P. (eds.) 2013. *Language Policy and Planning in the Mediterranean World*. Cambridge.
- König, E. 2010. Das Projekt EUROTYP. In U. Hinrichs (ed.), *Handbuch der Eurolinguistik*. Wiesbaden, 425–434.
- König, E. – Haspelmath, M. 1999. Der europäische Sprachbund. In N. Reiter (ed.), *Eurolinguistik. Ein Schritt in die Zukunft*. Wiesbaden, 111–127.
- Kopitar, J. 1829. Albanische, walachische und bulgarische Sprache. *Jahrbücher der Literatur* 46, 59–106.
- Körtvélyessy, L. – Bagasheva, A. – Štekauer, P. (eds.) 2020. *Derivational Networks Across Languages*. Berlin – Boston.
- Krimpas, P. G. 2022. Evroglossologia, neoelliniki glossa kai evropaiki oloklirosi. In Z. Gavriilidou et al. (eds.), *Glossanthoi. Meletes aferomenes stin Pinelopi Kampaki Vougioukli*. Athina, 153–169. [Κριμπάς, Π. Γ. 2022. Ευρωγλωσσολογία, νεοελληνική γλώσσα και ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Στο Ζ. Γαβριηλίδου κ.ά. (επιμ.), *Γλωσσανθοί. Μελέτες αφιερωμένες στην Πηνελόπη Καμπάκη Βουγιουκλή*. Αθήνα, 153–169.]
- Kurzová, H. 1996. Mitteleuropa als Sprachareal. *Germanistica Pragensia* 13, 57–73.
- Kurzová, H. 2008. Balkansprachen und areale Linguistik Europas. *Studia Romanistica* 8, 3–11.
- Kyriazis, D. K. 2019. Ta neoellinika idiomata tis N. Alvanias ypo to fos tis valkanikis glossologias. In Chr. Tzitzilis – G. Papanastasiou (eds.), *Glossikes epafes sta Valkania kai sti Mikra Asia, Volume 1*. Thessaloniki, 156–175. [Κυριαζής, Δ. Κ. 2019. Τα νεοελληνικά ιδιώματα της Ν. Αλβανίας υπό το φως της βαλκανικής γλωσσολογίας. Στο Χρ. Τζίτζιλής – Γ. Παπαναστασίου (επιμ.), *Γλωσσικές επαφές στα Βαλκάνια και στη Μικρά Ασία*, 1^{ος} Τόμος. Θεσσαλονίκη, 156–175.]
- Lindstedt, J. 2000. Linguistic Balkanization: Contact-Induced Change by Mutual Reinforcement. In D. G. Gilbers – J. Nerbonne – J. Schaecken (eds.), *Languages in Contact*. Amsterdam – Atlanta, GA, 231–246.
- Murelli, A. (ed.) 2011. *Relative Constructions in European Non-Standard Varieties*. Berlin – Boston.
- Murelli, A. – Kortmann, B. 2011. Non-Standard Varieties in the Areal Typology of Europe. In B. Kortmann – J. van der Auwera (eds.), *The Languages and Linguistics of Europe: A Comprehensive Guide*. Berlin – Boston, 525–544.
- Muysken, P. 2000. From Linguistic Areas to Areal Linguistics: A Research Proposal. In D. G. Gilbers – J. Nerbonne – J. Schaecken (eds.), *Languages in Contact*. Amsterdam – Atlanta, GA, 263–275.

- Novák, L. 1932. De la phonologie historique romane. La quantité et l'accent. In *Charisteria Guilelmo Mathesio quinquagenario a discipulis et Circuli linguistici Pragensis sodalibus oblata*. Praha, 45–47.
- Plank, F. (ed.) 2003. *Noun Phrase Structure in the Languages of Europe*. Berlin – New York.
- Pompeo, F. 2013. Balkan Sprachbund: Early Evidence in Greek. In G. K. Giannakis (ed.), *Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics* [online], doi.org/10.1163/2214-448X_eagll_COM_00000044 [11. květen 2022].
- Pottelberge, J. van 2001. Sprachbünde: Beschreiben sie Sprachen oder Linguisten? *Linguistik online* 8/1 [online]. Dostupné z: <https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/978/1636> [11. květen 2022].
- Ramat, P. – Roma, E. (eds.) 2007. *Europe and the Mediterranean as Linguistic Areas: Convergencies from a Historical and Typological Perspective*. Amsterdam – Philadelphia.
- Ramat, P. – Stolz, T. (eds.) 2002. *Mediterranean Languages. Papers from the MEDTYP Workshop, Tirrenia, June 2000*. Bochum.
- Reichenkron, G. 1962. Der Typus der Balkansprachen. *Zeitschrift für Balkanologie* 1, 91–122.
- Reichenkron, G. 1966. Die Bedeutung des Griechischen für die Entstehung des balkansprachlichen Typus. In A. Schmaus (ed.), *Beiträge zur Südosteuropa-Forschung. Anlässlich des 1. internationalen Balkanologenkongresses in Sofia 26. VIII. – 1. IX. 1966*. München, 3–23.
- Reiter, N. 1984. Warum Sprachbund unsinnig ist. *Onomata: Revue onomastique* 9, 39–45.
- Reiter, N. 1991. Ist der Sprachbund ein Werk des Satans? *Zeitschrift für Balkanologie* 27, 52–61.
- Reiter, N. 1994. *Grundzüge der Balkanologie. Ein Schritt in die Eurolinguistik*. Berlin – Wiesbaden.
- Riemsdijk, H. van (ed.) 1999. *Clitics in the Languages of Europe*. Berlin – New York.
- Sandfeld, K. 1930. *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*. Paris.
- Sansò, A. 2011. Mediterranean Languages. In B. Kortmann – J. van der Auwera (eds.), *The Languages and Linguistics of Europe: A Comprehensive Guide*. Berlin – Boston, 341–353.
- Sawicka, I. 1997. *The Balkan Sprachbund in the Light of Phonetic Features*. Warsaw.
- Seiler, G. 2019. Non-Standard Average European. In A. Nievergelt et al. (eds.), *Raum und Sprache: 'athe in palice, athe in anderu sumeuuelicheru stedi'*. Festschrift für Elvira Glaser zum 65. Geburtstag. Heidelberg, 541–554.
- Schaller, H. W. 1975. *Die Balkansprachen. Eine Einführung in die Balkanologie*. Heidelberg.
- Schaller, H. W. (ed.) 2001. *Grundfragen eines Südosteuropasprachatlas. Geschichte. Problematik, Perspektive, Konzeption, Methode, Pilotprojekt*. Marburg an der Lahn.
- Schaller, H. W. 2012. „Balkansprachbund“ und „Baltoslawische Sprachgemeinschaft“ – gemeinsame Züge eines europäischen Sprachbundes? *Philologica Jassyensia* 8, 201–212.
- Scherpenberg, C. van 2013. Albanian as a Member of the “Standard Average European” Sprachbund. *Res Albanicae. Rivista di albanologia* 2/1 [online], 51–66, doi.org/10.5282/ubm/epub.22204 [11. květen 2022].
- Siewierska, A. (ed.) 1998. *Constituent Order in the Languages of Europe*. Berlin – New York.
- Skalička, V. 1969. Über die Typologie der Balkansprachen. *Les Études balkaniques tchécoslovaques* 3, 37–44.
- Skalička, V. 1972. Über die typologische Eingliederung der Balkansprachen. *Les Études balkaniques tchécoslovaques* 4, 27–33.
- Sobolev, A. N. (ed.) 2003. *Malyj dialektologičeskij atlas balkanskich jazykov. Probnyj vypusk*. München. [Соболев, А. Н. (ed.) 2003. *Малый диалектологический атлас балканских языков. Пробный выпуск*. München.]

- Sobolev, A. N. (ed.) 2005. *Malyj dialektologičeskij atlas balkanskich jazykov. Serija grammatičeskaja, s preimuščestvennym vnimanijem k strukture balkanoslavjanskich jazykov. Tom 1. Kategorii imeni suščestvitel'noĝo*. München. [Соболев, А. Н. (ed.) 2005. *Малый диалектологический атлас балканских языков. Серия грамматическая, с преимущественным вниманием к структуре балканославянских языков. Том 1. Категории имени существительного*. München.]
- Sobolev, A. N. 2021. Balkan Sprachbund Theory as a Research Paradigm. In A. N. Sobolev (ed.), *Between Separation and Symbiosis. South Eastern European Languages and Cultures in Contact*. Berlin – Boston, 285–314.
- Solta, G. R. 1980. *Einführung in die Balkanlinguistik mit besonderer Berücksichtigung des Substrats und des Balkanlateinischen*. Darmstadt.
- Steinke, K. – Vraciu, A. 1999. *Introducere în lingvistica balcanica*. Iași.
- Stolz, T. 2002a. Crosscurrents – the Mediterranean Region as a Potential Linguistic Area. In C. Masala (ed.), *Der Mittelmeerraum – Brücke oder Grenze*. Baden-Baden, 52–73.
- Stolz, T. 2002b. No Sprachbund Beyond this Line! On the Age-Old Discussion of How to Define a Linguistic Area. In P. Ramat – T. Stolz (eds.), *Mediterranean Languages: Papers from the MEDTYP Workshop, Tirrenia, June 2000*. Bochum, 259–281.
- Stolz, T. 2004. A New Mediterraneanism: Word Iteration in an Areal Perspective. A Pilot-Study. *Mediterranean Language Review* 15, 1–47.
- Stolz, T. 2006. Europe as a Linguistic Area. In K. Brown (ed.), *Encyclopedia of Language and Linguistics. Volume 4*. Oxford, 279–295.
- Stolz, T. – Levkovych, N. 2017. Convergence and Divergence in the Phonology of the Languages of Europe. In R. Hickey (ed.), *The Cambridge Handbook of Areal Linguistics*. Cambridge, 122–160.
- Stolz, T. – Levkovych, N. 2021. *Areal Linguistics within the Phonological Atlas of Europe. Loan Phonemes and their Distribution*. Berlin – Boston.
- Thomason, S. G. 2001. *Language Contact. An Introduction*. Edinburgh.
- Tomić, O. M. 2006. *The Balkan Sprachbund Morphosyntactic Features*. Dordrecht.
- Tomić, O. M. 2008. An Integrated Areal-typological Approach. Local Convergence of Morphosyntactic Features in the Balkan Sprachbund. In P. Muysken (ed.), *From Linguistic Areas to Areal Linguistics*. Amsterdam – Philadelphia, 181–219.
- Tomić, O. M. 2011. Balkan Sprachbund Features. In B. Kortmann – J. van der Auwera (eds.), *The Languages and Linguistics of Europe. A Comprehensive Guide*. Berlin – Boston, 307–323.
- Tzitzilis, Chr. 1997–1998. Griechisch, ein wenig bekanntes Mitglied des Balkansprachbundes. *Linguistique balkanique* 39, 17–27.
- Tzitzilis, Chr. 2000. Das Mittelgriechische im Lichte der Balkanlinguistik. In Chr. Tzitzilis – Ch. Symeonidis (eds.), *Valkaniki Glossologia: Synchronia kai Diachronia [Βαλκανική Γλωσσολογία: Συγχρονία και Διαχρονία] / Balkanlinguistik: Synchronie und Diachronie*. Thessaloniki, 257–272.
- Vanhove, M. 2000. Le maltais et les interferences linguistiques. In S. Cristofaro – I. Putzu (eds.), *Languages in the Mediterranean Area. Typology and Convergence. Il progetto MEDTYP: studio dell'area linguistica mediterranea*. Milano, 187–199.
- Večerka, R. 1976. Československá balkanologická tvorba lingvistická. (Celkový přehled prací publikovaných za období od symposia v roce 1969). In I. Dorovský (ed.), *Studia Balkanica Bohemo-Slovaca II. Příspěvky přednesené na II. celostátním balkanistickém symposiu v Brně 28.–29. května 1974*. Brno, 38–54.

Whorf, B. L. 1941. The Relation of Habitual Thought and Behavior to Language. In L. Spier (ed.), *Language, Culture and Personality. Essays in Memory of Edward Sapir*. Menasha (Wis.), 75–93.